

Subject Area
Fine Arts Picture

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 99
PP: 2137-2151

Arrival
13 May 2022
Published
30 June 2022
Article ID Number
62954

Article Serial Number
29

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2928/sss.62954>

How to Cite This Article

Taşkın, Y. (2022).
“İmranlı Yöresi Mezar Taşlarında Hayat Ağacı Motifi Ve Çağdaş Türk Resim Sanatında Hayat Ağacının Kullanımı”
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:8, Issue:99; pp:2137-2151

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İmranlı Yöresi Mezar Taşlarında Hayat Ağacı Motifi Ve Çağdaş Türk Resim Sanatında Hayat Ağacının Kullanımı¹

The Tree Of Life Figure On The Tommbstones In The Imranli Region And Usage Of Tree Of Life In Contemporary Turkish Painting

Yasemin TAŞKIN¹

¹ Sanatta Yeterlik Öğrencisi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Ankara, Türkiye

ÖZET

Hayat ağacı, Türk kültüründe geçmişten günümüze kadar önemli kültürel öğelerden biri olmuştur. İslamiyet öncesi inançlarda ve Türk mitolojisinde önemli anlamlar yüklenmiştir. Yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı âlemini birbirine bağlayan hayat ağacı, şamanın ölen kişilerin ruhlarına göğe yükselirken bu yolda yoldaşlık yaptığı, doğacak çocukların ruhlarının dallarında konakladığı, şamanın gövdesinden doğduğu vb. pek çok mitsel hikâyenin odağındadır. Hayat ağacı İslamiyet'ten sonra da tuba ağacı, kutsal ağaç, cennet ağacı gibi adlar almış ve kutsal sayılmaya devam etmiştir.

Eski Türk adetlerinin yaşatılarak günümüze kadar korunmasını sağlayan Alevi kültüründe de ağacın özel bir yeri olduğu görülmektedir. Alevi inancına sahip olan Sivas-İmranlı Yöresi köylerindeki mezar taşlarında da Hayat Ağacı motifine yoğun bir şekilde rastlanmaktadır. Alan incelemesi ve literatür taraması teknikleriyle yapılan araştırmada, 18 adet köy mezarlığında eski Türk inançlarına ait pek çok simgenin yanı sıra hayat ağacı motifleri de tespit edilmiştir.

Türk sanatında hayat ağacı motifi, çağdaş Türk sanatı için de ilgi odağı olan konulardan biridir. Gelenekselden yola çıkarak çağdaş yorumlar ortaya koyan pek çok sanatçı, bu motifi farklı biçimlerde ele almıştır. Bu çalışmada, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Can Göknil, Aydın Ayan ve Mustafa Pilevneli'nin resimlerinde hayat ağacını nasıl ele aldıkları, yorumladıkları ve Türk sanatına yaptıkları katkı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İmranlı yöresi mezar taşları üzerinde yer alan birbirinden farklı ölçü ve biçimdeki hayat ağacı motifleri çağdaş sanat için kaynak olabilme, sanat eserleri oluşturulurken yeni fikirler sunma ve toplum için kültürel miras özelliği taşıması açısından önemlidir. Bunlar bilinmesi, korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken değerlerimizdendir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Ağacı, İmranlı, Mezar Taşı, Türk Resim Sanatı, Geleneksel Sanat

ABSTRACT

From ancient times to the present, "the tree of life" is the remarkable one of the Turkish cultural elements. It has been attributed important meanings to it. "Tree of life" connecting each other sky and ground and underground is a fundamental element of many Turkish mythological tales, shamans are reborn in its body, it accompanies dead ones' souls while their journey to the sky, and the souls of babies stopover on its branches just before the delivery. After Turks became Muslims, it has been given many different names like the Tuba tree, holy tree, and tree from the garden of Eden, and it continues to have an important role.

Also, it has an important role in the Alevi Culture which preserves ancient Turkish traditions by living in them. The figure of the tree of life can be seen intensively on the tombstones in the graveyard of the villages of the Sivas-İmranlı region whose population has Alevi beliefs. With the help of field study and literature search techniques, it has been detected the tree of life figures as well as many other symbols in the eighteen different village graveyards in the district.

The tree of life figure in traditional Turkish art is also the center of interest in the contemporary one. Many modern artists inspired by traditional art have approached this symbol distinctly. In this paper, it has been studied Bedri Rahmi Eyüboğlu, Can Göknil, Aydın Ayan, and Mustafa Pilevneli how they used and construed the figure of the tree of life and what they contributed to the Turkish art by using it.

The figures of the tree of life that have a wide spectrum of size and shapes on the tombstones in the region of İmranlı have important roles as being a source of new ideas for contemporary art and being a heritage to society. These are our legacies and precious stones that must be protected.

Keywords: The Tree Of Life, İmranlı, Tombstones, Turkish Painting Art, Traditional Art

1. GİRİŞ

Eski Türklerde yer-su adıyla anılan, doğaya kutsiyet atfeden bir inanış vardır. Bu inanışta taş, su, ağaç, orman gibi doğa elemanları kutsal sayılır (Ögel, 2010, s. 282). Ağacın insan hayatında hava kadar, su kadar, toprak kadar etkili bir yeri vardır. Ağaç çoğalma, ruhlarla ve Tanrı ile iletişim, cennete ulaşım, hastalıklardan kurtulma ve yiyecek temini adına önemli bir güçtür (Mengeş, 2012, s. 43). Bu inanış çerçevesinde Türklerde hemen her dönem aynı ya da değişik ağaç cinslerine özel anlamlar verilmiştir. Önceleri Tanrı ile özdeşleştirilen ağaç inancı zaman içinde yöneticilerin, arkasından da ona tabi olan topluluğun kutsal ağacı olmuştur. Sonunda bu özel ağaç ölümsüzlük ve kutsallık vasıflarını kazanarak hayat ağacı ismini almıştır (Işık, 2004, s. 96). Bu isim “kutsal ağaç, dünya ağacı, evren ağacı” gibi farklılıklar gösterir (Ağaç & Sakarya, 2015, s. 3).

¹ Makale, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Prof. Dr. Alaybey KAROĞLU danışmanlığında devam eden, Yasemin TAŞKIN tarafından hazırlanan “Sivas-İmranlı Yöresi Mezar Yapılarına Ait Plastik Unsurların İncelenmesi ve Çağdaş Uygulamalara Yansıması” adlı Sanatta Yeterlik Tezinden elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İnanışlara göre; evrenin yer altı-yeryüzü-gökyüzü katmanlarını simgeleyen hayat ağacı, yeşil kaldıkça dünyada var olacaktır ve onu herkes göremez. Tanrı elçisi hakanlar ve dini öğretiyi bilen kamlar bu konuda yetkilidir. Efsanelere göre yaşam ağacı, kayın ağacı da denilen bu ağaca inen kutsal nur hakan eşlerinin de yaratıldığı nurdur (Arslan, 2014, s. 64). Ayrıca hayat ağacı Eski Türk inanışlarına göre kutup yıldızını dünyaya bağlayan bir ağaçtır. Göğün katmanlarını ve öte dünyayı işaret eder. Şaman bu yolda ölümlerin ruhlarına yoldaşlık eder ve öbür dünyadan haberler de bu yoldan geri gelir (Yılmaz A. H., 2016, s. 264). Ruhlar bu ağaçlarda her yeni doğan çocuğa can vermek üzere bir kuş olarak yuvalanır (Çoruhlu, 2013, s. 152).

Evrende kalıcılığı arzulayan insan, bunu kendi yok olmaya mahkûm bedeni ile gerçekleştiremeyince ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden doğuşa sarılmıştır (Ağaç & Sakarya, 2015, s. 3). Hayat ağacı, ruhun ebedi hayat sürdüğü öbür dünya ile bu dünya arasında irtibatı sağlayarak bu yolu mümkün kılmıştır. Yeryüzünden ruhlar ve tanrılar seviyesine ulaşan hayat ağacı ya da “baygaç veya bayterek” bu iki nokta arasında irtibat hattı olmuştur (Ağaç & Sakarya, 2015, s. 4).

Şamanizm çıkışlı hayat ağacı kavramı, İslam inanışı içinde de adı değişerek devam etmiştir. Artık yeni adları “kutsal ağaç, cennet ağacı, altın ağaç, tuba ağacı” olmuştur. Her türlü mimari dekorasyonda yer almıştır. Taş işlemeciliğinde olduğu gibi çinilerde, mezar taşlarında, kilimlerde, halı ve diğer dokumalarda da görülür. Bazen vazoda çiçekler ve cenneti simgeleyen bitkilerle de bütünleşir (Etikan, 2015, s. 549).

Hayat ağacı motifi Selçuklularla Anadolu’ya taşınmıştır. Başlangıçta tek başına bir motiftir. Daha sonra dini ve sivil mimaride diğer hayvanlarla birlikte kompoze edilmişlerdir (Arslan, 2014, s. 69). Özellikle mezar taşları üzerinde görülen hayat ağacı motifi bolluk, bereket ve cennet anlamında kullanılmıştır. Ölümsüzlüğün simgesi olarak hayat ağacı, dallarında kuş motifi ile tasvir edilmiş ve ruhun Allah katına yükselişini sembolize etmiştir (Aydoğdu, 2011, s. 38).

İmranlı yöresi mezar taşlarında da çok sayıda ve biçimde hayat ağacı motifine rastlanmaktadır. Bu uygulamalar, Alevi kültürünün eski Türk geleneklerini yaşatması sonucu olarak gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Geleneksel motifler çağdaş resim sanatında mahalliden evrensele ulaşmak isteyen sanatçılar tarafından çalışma konusu olarak ele alınmıştır. Bu motiflerden biri de hayat ağacı olmuştur.

Bu çalışmada İmranlı yöresi mezar taşlarında kullanılmış olan hayat ağacı biçimlerinin bu mantık çerçevesinde yapılan çalışmalarda sanatçılara esin kaynağı olacak potansiyel ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. İMRANLI YÖRESİ MEZAR TAŞLARINDA HAYAT AĞACI MOTİFİNİN KULLANIM BİÇİMLERİ

Fotoğraf 1. Sivas-İmranlı ilçesi genel görünüş

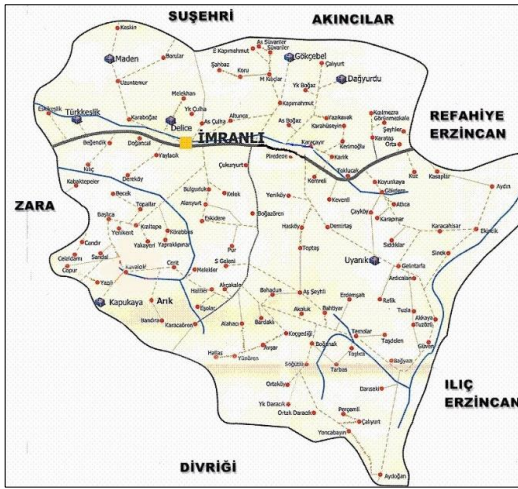
Kaynak: <http://www.sivas.gov.tr/imranli>

Sivas il merkezine 106 km. uzaklıkta olan İmranlı, şehir merkezinin kuzeydoğusunda kalır. Doğusunda Erzincan iline bağlı Refahiye ve İliç ilçeleri, batısında Zara, kuzeyinde Suşehri, güneyinde ise Divriği ilçesi bulunur (Harita 1) (Gökbel, 2003, s. 2). İmranlı ilçesi 1 Ocak 1948 tarihinde kurulmuştur. Yüz ölçümü 1229 km karedir (T.C. İmranlı Kaymakamlığı, 2012, s. 14). Denizden yüksekliği 1650 metredir. Kuzeyinde bulunan 3015 metre yüksekliğindeki Kızıldağ Kızılırmak'ın çıktığı yerdir. 100 köy ve 39 mezraya sahiptir (Çavuşoğlu, 2000, s. 44).

İlçenin tarihi geçmişine bakıldığında, Hitit, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyeti altında kaldığını görülmektedir (Koçarslan, 2013, s. 53). Malazgirt savaşı sonrasında ise Bizanslılar ile yapılan bir anlaşma ile Kızılırmak yayının dışında kalan yerlerin, adı geçen ırmağın doğusu ile beraber bu bölgenin Türk idaresi altına girdiği kaydedilmektedir (Gökbel, 2003, s. 2). İmranlı ve çevresinde 1075 yılında Danişmentliler, 1174 yılında Selçuklular, 1243 Köseadağ savaşıdan sonra Moğollar, 1340'lı yıllarda Eratna Beyliği, 1381-1398 yılları arasında Kadı Burhaneddin ve daha sonra da Osmanlılar hüküm sürmüştür (Koçarslan, 2013, s. 53).

Selçuklu ve beylikler zamanında bölgeye Türkmen, Oğuz, Yörük ve diğer Türk boyalarından göçler olmuştur (Demir, 2002, s. 6). Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan Abdülmecit zamanındaki göçler sebebiyle de fazla nüfusa sahip olmayan bölgenin demografisi yeniden şekillenmiştir. Sultan Abdülmecit zamanında İmranlı bölgesine göçler ve yerleşimler olmuştur (T.C. İmranlı Kaymakamlığı, 2012, s. 12). 1854-55'te ise Kırım savaşı sonrasında Kırım göçmenleri, vilayet merkezlerine ve kazalara yerleştirilmeye başlandığında göçmenlerin bir kısmı da Sivas'a gönderilmiştir. Bu göçmenlerden bir bölümünün de toplu olarak, İmranlı ve çevresine yerleştirildikleri çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir (Demir, 2002, s. 6). Ayrıca, 19.yüzyılın son çeyreğinde, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan dolayı Erzurum ve Kars illerinden bölgeye devlet eliyle göçler yaptırılmıştır. Göçmenlerin sayısı çok fazla olması sebebiyle bir kısmı da ilçe merkezinin bulunduğu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Bugün İmranlı olan arazi satın alınarak muhacirlerin iskânı sağlanmıştır (Gökbel, 2003, s. 2).

Çit Bucağı diye bilinen bölge, Zara'ya bağlı bir köy iken 1905 tarihinde bucak olmuş, ilk ismi II. Abdulhamit döneminde gelip yerleşildiği için, "Hamidabad" olarak geçmektedir. 1911-1912 ikinci göç dalgasından sonra adı "Ümraniye" olmuştur (Demir, 2002, s. 8). 2 Ocak 1948 tarihinde ise Zara ilçesinden ayrılarak ilçe olmuş ve adı "İmranlı (Onur-Şeref)" olarak değiştirilmiştir (Koçarslan, 2013, s. 53). İlçe olduktan sonra normal bir gelişim gösteren ilçenin nüfusu, çeşitli sebeplere bağlı olarak son yıllarda azalma göstermiştir. 2020 TÜİK verilerine göre ilçe nüfusu köylerle 7.412 olarak belirlenmiştir (İmranlıKaymakamlığı, 2020, s. 7).

Harita 1. İmranlı Haritası

İlçe, 1 belediye, 1 bucak, 8 mahalle, ve 102 köyden oluşmaktadır. İlçeye inanç coğrafyası itibariyle baktığımızda, nüfusunun tamamının Müslüman olduğunu söylemek mümkündür. İlçeye bağlı 102 köyden 90'ında Aleviler, 10'unda Sünniler, 2'inde Aleviler ile Sünniler birlikte yaşamaktadırlar. İlçe merkezinde nüfusun çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır (Gökbel, 2003, s. 2). Köylerinin birçoğu köken olarak Koçgiri Aşiretindendir. Aslında bir bölge adı olan Koçgiri, Tunceli-Erzincan-Sivas hattını kapsamaktadır (Çavuşoğlu, 2000, s. 2). Alevi-Kurmanç aşiretler birliği olan Koçgiri, Dersim'den göçtüğü iddia edilen, yoğunlukla Sivas'ın İmranlı/Ümraniye, Zara, Suşehri, Kangal, Divriği, Hafik ilçeleriyle; Erzincan'ın Refahiye, Kuruçay ilçelerinde 135 köyü çevreleyen alanda aynı isimli aşiretin meskûn olduğu bölgedir (Beler, 2018, s. 11). Kayseri-Adana-Maraş illerinin birbirine yakın sınırında da buralarla benzer kültürel özellikler görülmektedir (Budak, 2020, s. 278).

Türk kültürü, Anadolu'ya göçler sırasında karşılaşılan kültürlerden etkilenirken aynı zamanda etkilemiş, ama sonuçta her zaman kendi özünü korumuştur. İmranlı'daki cenaze ve mezar kültürü de Nahcivan, Horasan, Ahlat, Tunceli gibi Türk kültürünün yoğun yaşandığı bölgelerle ortaklıklar taşımaktadır (Fotoğraf 2,3,4). Fakat yine de bunu sadece Orta Asya'dan gelen bir Türk kültür yapısı olarak tanımlamak mümkün değildir. Yöreye has farklı uygulamaların da olduğu görülmektedir. İmranlı yöresi tarih boyunca farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmıştır. Geçmişte bu bölgede Rum ve Ermenilerin varlığı, bu topluluklarla etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla bu farklı inanç ve kültürlerin etkisini mezar kültüründe de görmek mümkündür. Gerek mezar yapıları, gerekse de mezar üzerindeki süslemeler olarak bu benzerlikler görülebilmektedir. Ayrıca kültürlerin aynı topraklar üzerinde varlığını sürdürmesi sonucu birbirlerini etkileyerek, âdete bu topraklara ait bir mezar yapısı ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 2. Keklikoluk Mezarları, Göksun-Kahramanmaraş,
Kaynak: [https://marasavucumda.com/keklikoluk-mezarlari/\(01.01.2022\)](https://marasavucumda.com/keklikoluk-mezarlari/(01.01.2022)).

Fotoğraf 3. Sağlamtaş Köyümezarlığı, Pülümür-Tunceli
Kaynak: [https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/gezilecekyer/koc-koyun-bcml-mezar-taslari\(01.01.2022\)](https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/gezilecekyer/koc-koyun-bcml-mezar-taslari(01.01.2022))
Fotoğraf 4. Azerbaycan, Sisiyan Bölgesi'nden 16. yy'a Ait Sanduka.
Kaynak: (Budak, 2020, s. 287)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Akkoyunlar ve Karakoyunlular koyun, koç ve at şeklinde mezar taşları yapmışlardır (Fotoğraf 3). Üzerleri ölünün yaşamı ve toplumun inançlarıyla ilgili motifler ve rozetlerle işlenmiş olan figüratif mezar taşları kullanmışlardır. Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi İmranlı'da da bu mantıkta yapılmış mezarlara rastlanmıştır.

İmranlı köylerinin büyük kısmında Alevilik inancı hâkimdir. Alevilik inancına ait ritüellere bakıldığında ise büyük ölçüde Türk geleneklerini yansıttığı görülmektedir (Çavuşoğlu, 2000, s. 70). Bu yansımalar cenaze ritüellerinde de belirgin bir şekilde görülmektedir. Göçlerle birlikte bu topraklara kadar gelen, nesilden nesile aktarılan, hala devam ettirilen bir gelenek söz konusudur. Gerek ölümün gerçekleşmesinden sonraki uygulamalar gerekse de mezar kültürü açısından birçok benzerlikler söz konusudur.

Alevi mezar kültüründe Türklerin Orta Asya'daki yerleşim yerlerindeki mezar kültürüyle biçimsel olarak da ortaklıklar görülmektedir (Fotoğraf 4). Bölgedeki Alevi topluluğunun büyük kısmının, Orta Asya'dan göç ederek 17. ve 18. yy.' da bu bölgeye yerleşen Türkmen aşiretlerinin olması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir (Sağıroğlu, 2004, s. 1).

Bu törenlerdeki ağıt biçimi yuğ törenleriyle benzerlik göstermektedir. Yuğ töreninde, ölümün duyurulması ile başlayan çeşitli ritüellerde ölüm haberi alındıktan sonra ölü çadırı etrafında yedi kez dönüldüğü, bu esnada yüzlerini keserek ağladıkları belirtilmiştir. Yüzün tırnaklarla çizilmesi ve aynı şekilde saçların yolunması geleneği günümüzde görülmektedir (Yılmaz A. H., 2016, s. 259).

Araştırdığımız bölgedeki bezemeli mezar taşlarının birçoğu kitabelsiz olmasından dolayı; tam bir tarih verilmesi güçtür. Ancak; kitabeli olanlarla olmayanlar arasındaki üslup benzerlikleri göz önünde tutularak, bu bölgedeki bezemeli mezar taşları 18. yy-20. yy. başlarına tarihlendirilebilir (Sağıroğlu, 2004, s. 1).

Bölge halkına bu yöredeki mezar kültürü, mezar biçimleri ve üzerindeki motiflerle ilgi sorular sorulduğunda genellikle neden yapıldığını bilmediklerini, âdetin bu olduğunu, geçmişten beri bunun böyle olduğunu belirtmişlerdir. Ama sebebini ya da anlamlarını açıklayamamışlardır. Bazen de daha somut anlamlarla ifade etmişlerdir (at figürü için, ölen kişinin atları sevmesi gibi). Bu duruma Uhri (2010, s. 166), şöyle bir açıklama getirmektedir:

Geçmişte yapılan ritüeller, giderek neden yapıldığı sorusu sorulmadan ve sonraki kuşaklarca belki de

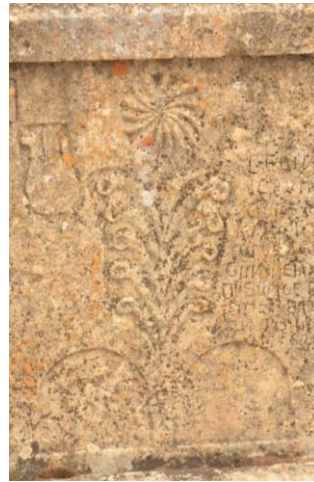
anlamlandırılmakta güçlük çekilerek yapılmaya devam edebilir. İşte bu aşamadan sonra da gelenek olma niteliğini kaybederek, belki biraz da değişerek bir âdet haline dönüşebilir. Bu nedenle, uygulanan ritüellerin yaptırım gücü olması ve kuşaklar boyu sürebilmesi ölü gömme uygulamalarının bir gelenek olarak nitelendirilmesini sağlarken, aynı şekilde bazı nedenlerle bu geleneğin giderek âdete dönüşmesi de söz konusu olabilir.

Yapılan bu araştırmada, yöredeki mezar taşlarında kullanılan motiflerin birçoğunun Türk kültüründe bir anlamının ve amacının olduğu, mezar biçimlerinin geçmişe dayalı cenaze ritüelleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu durum da Uhri'nin tespitini ispatlar niteliktedir. Yani mezarların üzerindeki motiflerin sadece bir süs unsuru olarak değil, bazen mezarda yatan kişinin ruhu için, bazen cenaze yakınlarının ölen kişi ile bağ kurması için kullanılan simgeler olduğu görülmektedir. Eski inanç biçimlerinde yapılan cenaze ritüellerinin birer simgeye dönüşerek mezar taşına işlenmiş biçimi de diyebiliriz. Zaman içinde de bu anlamlar unutularak toplumda âdet olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

İmranlı yöresi mezar taşlarında hayat ağacı motifinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dik bir ana gövdeden yanlara uzanan dallar olarak tasvir edilen hayat ağacı motifine araştırma yapılan bütün köy mezarlıklarında karşılaşılmıştır. Motifin mezar taşlarının her yüzeyinde kullanılmış olduğu görülmektedir. Sandukaların baş ve ayak taraflarında daha uzun bir şekilde, tek başına ya da üst kısmında çarkıfelek (Fotoğraf 5,6), yaşam tohumu ve ay-yıldız motifleri (Fotoğraf 7,8), ile bitişik bir biçimde işlendiği görülmektedir. Bunların örneklerini Arık'ta 3, Becek'te 1, eski Boğazören'de 3 ve Karapınar köy mezarlığında 2 mezar taşında görebilmekteyiz.

Fotoğraf 5. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Karapınar Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 6. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 7. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 8. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Borula Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 9. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Eski Boğazören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 10. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Aşağıboğaz Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Sandukaların yan taraflarındaki geniş yüzeylerde ise diğer mistik figürlerle ele alınmış olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle eski Türk inançlarında hayat ağacının dallarındaki kuş ile tasvir edilişinin benzer örnekleri eski Arık'ta 2 ve Karacaören'de 3 mezar taşında görülebilmektedir (Fotoğraf 16,17). Ayrıca at figürleri (Fotoğraf 20,21), güneş kursu (Fotoğraf 21,22), ibrik ve leğen desenleri ile birlikte ve kemerli sütunların içinde yer alan şekillerde (Fotoğraf 12,15) tasvir edildiği pek çok örnekle karşılaşılmaktadır.

Fotoğraf 11. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Eski Boğazören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 13. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski
Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 14. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Dağyurdu Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 15. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski
Boğazören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 16. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Karacaören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 12. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Karacaören köy mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 13. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 14. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 20. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 21. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 15. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Karapınar köy mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Mezar taşlarına işlenen hayat ağacı biçimleri çeşitlilik göstermektedir. Temelde hepsinde tek bir ana gövdeden oluşurken, bazılarında bu ana gövdeden yanlara uzanan dallar küçük yaprak ya da ince dallar olarak ele alınmışken, bazılarında ise yanlara uzanan uzun dallar ile üzerine yaprak ve meyvelerin işlendiği çok daha zengin bir biçimde tasvir edilmiştir. Bu dallar ve yapraklar, bir kısmında doğal formuna yakın biçimde tasvir edilmişken (Fotoğraf 23,24), bir kısmında ise olabildiğince soyutlanmış, etrafa yayılan kıvrımlara ve ok halinde biçimlere dönüşmüştür (Fotoğraf 25, 26, 27, 28, 29, 30).

Fotoğraf 16. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 17. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi, Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 18. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Yeni Boğazören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 19. Mezar Taşında Hayat Ağacı
Motifi, Aşağıboğaz Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 20. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Karacaören Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 21. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Eski Arık Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 22. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Bahadun Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Fotoğraf 30. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi,
Yenikent Köy Mezarlığı (Kişisel Arşivden)

Kavalcık köyünde tespit edilen bir mezar taşındaki hayat ağacı motifi ise bir Türk yaratılış efsanesinde tanımlanan hayat ağacını hatırlatmaktadır. Bu efsane Alp (2009, s. 56)'ın aktarımı ile şöyledir: “Tanrı Kuday dalsız ve budaksız bir ağacı görünce “buna dokuz tane dal bitsin” dedi. İnsanlar bu ağacın meyvesiyle besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveleri yemiyorlardı. Yılan ve köpeğe “Bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma” diye emretti ve onları bekçi bıraktı”. Mezar taşındaki hayat ağacı biçimi tam olarak bu efsanede tasvir edildiği gibi dokuz dallı, köpek ve yılan figürü ile ele alınmamış olsa da ağacın bir tarafında meyve bulunup, diğer tarafında bulunmaması bize bu efsaneyi hatırlatmaktadır (Fotoğraf 30).

Fotoğraf 23. Mezar Taşında Hayat Ağacı Motifi Kavalcık köy mezarlığı (Kişisel Arşivden)

3. ÇAĞDAŞ TÜRK SANATINDA HAYAT AĞACI MOTİFİ

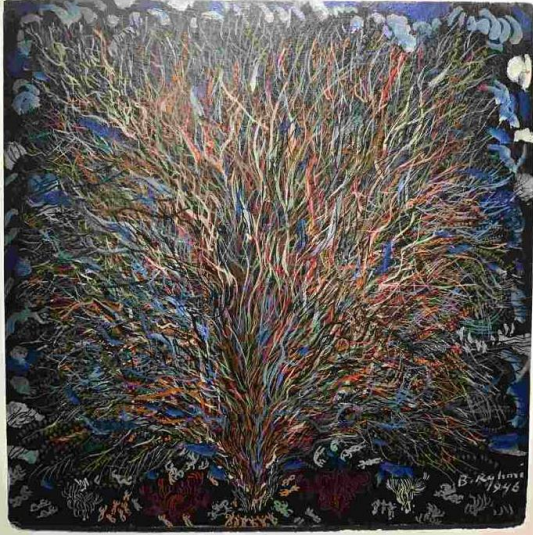
Türk sanatında gerek İslam öncesi gerekse de İslam sonrasında hayat Ağacı motifi, her daim önemli bir yere sahip olmuştur. Bazen doğrudan bir ağaç unsuru olarak, bazen de dini törenler esnasında kullanılan eşyalarda ve mimari elemanların yüzeyinde kullanılan motif olarak önemli bir yeri vardır. Hayat ağacı, yüklenen anlamlarla beraber estetik bir unsur olarak da zengin bir yapıdadır. Bu özelliği ile çağdaş sanat için de önemli bir esin kaynağı olmuş ve eserlere konu olarak girmiştir. Eserlerde realist biçimlerle kullanılabildiği gibi bazen de soyutlanarak ya da yorumlanarak yeni biçimlere dönüşmüştür. Böylece gelenekten yola çıkarak çağdaş yorumlar oluşmuş ve bu eserlerle hayat ağacı motifi çağdaş Türk resim sanatının zenginleşmesine katkıda bulunması yönünden hala hayatlarımızda önemli bir yere sahip olmaya devam etmiştir.

Türk resim sanatında özellikle 1940'lı yıllardan sonra ulusal öğelerin çağdaş sanatta kullanılması düşüncesi yaygınlaşmıştır. Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu bu konularda farklı fikirler üretmeleriyle başka sanatçılara da yön vermişlerdir. Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Yüksel Arslan Arol Akyavaş, Ergin İnan, Devrim Erbil gibi pek çok sanatçıları bu alanda çalışan sanatçılardan saymak mümkündür (Bayramoğlu, 2013, s. 5). Hayat ağacı motifini kullanarak çağdaş Türk resim sanatına özgün eserler kazandıran sanatçılardan da pek çok isim saymak mümkündür. Bu çalışmada bu sanatçılardan ancak bir kaçına yer verilerek hayat ağacının Türk resim sanatına konu edilmiş biçimleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

3.1. Bedri Rahmi Eyüboğlu

Sanatın farklı alanlarında ve pek çok teknik kullanarak çok yönlülüğüyle tanınan sanatçı, Türk sanatına her alanda önemli eserler kazandırmış ve ölümsüz sanatçılar arasına girmeyi başarmıştır. Sanatçı, Batı tarzı sanat usullerinin yanı sıra halk kültür öğelerine ait geleneksel sanat unsurlarını kullanarak çağdaş bir üslup yakalamayı başarmıştır. Mozaik ve rölyef tekniğiyle uyguladığı pek çok eserinde kullandığı motiflerin eski kaya çizimlerinde, yazıtlarda ve damgalarda kullanılan simgeler olduğu görülmektedir (Bayramoğlu, 2013, s. 8). Geleneksel unsurları birebir kullanmak yerine bu biçimlerden yola çıkarak yeni bir sanat dili oluşturmayı tercih etmiştir (Başbuğ, 2018, s. 204). İzlenimcilik, Kübizm, Dışavurumculuk akımları ile ilgilenen sanatçı (Bayramoğlu, 2013, s. 7), Van Gogh, Gauguin, Raoul Dufy, Matisse gibi sanatçıların tekniklerinden etkilenmiş ve batı sanatı ile halk sanatının biçimlerini sentezlemiştir (Sevin, 1996, s. 59).

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun kullandığı simgelerden önemli bir yere sahip olanlardan biri de hayat ağacı motif olmuştur. Bu motifi de geleneksel usulde birebir kullanmak yerine kendine has üslupla yorumlayarak ve soyutlayarak kullanmıştır. Türk resim sanatına kazandırdığı bu eserlerle Türk sanatına kimlik kazandıran sanatçılardan olmuştur (Yılmaz A. H., 2016, s. 264). Aynı zamanda geleneksel Türk sanatı unsurlarından olan hayat ağacı motifini de çağdaş sanat platformuna kazandırarak milli sanatın evrenselleşmesine katkı sağlamıştır (Resim 1, 2, 3, 4).

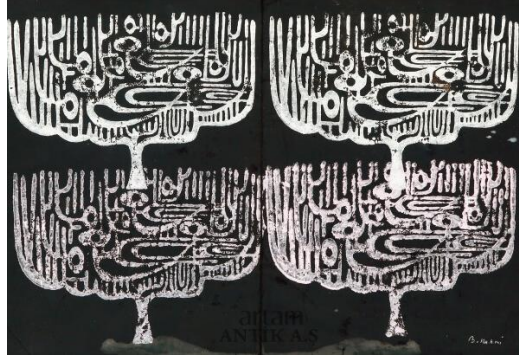
Resim 1. Hayat Ağacı, Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1946

Kaynak: https://twitter.com/serkan_hizli/status/886524267445223424/photo/1, 03.04.2022

Resim 2. Hayat Ağacı, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kağıt üzerine akrilik

Kaynak: <https://artam.com/muzayede/337-degerli-tablolar-muzayedeside/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975-hayat-agaci-9> (08.04.2022)

Resim 3. Hayat Ağacı, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kağıt üzerine akrilik, 35x50 cm

Kaynak: <https://www.sanatduvari.com/cagdas-turk-resminde-soyut-resim/> (08.05.2022)

Resim 4. Hayat Ağacı ve Kırkayak, Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1957

Kaynak: https://www.biyografya.com/biyografi/320_ (08.04.2022)

3.1. Can Göknil

1945 doğumlu olan Can Göknil ressamlığının yanı sıra aynı zamanda çocuk edebiyatı yazarıdır. ABD’de resim eğitimini tamamlayan sanatçı, eserlerinde genellikle Türk Mitolojisi ve Şamanizm konuları işlemiştir (Hacısüleymanoğlu & Yılmaz, 2022, s. 8). Eserlerinde fantastik bir anlatım biçimi kullanmıştır. Bu eski inanç öğelerini gerçeküstü bir ifade biçimiyle ortaya koymuştur. Geleneksel sanat elemanlarının çağdaş sanata dönüşmesi yönünde Türk sanatına özgün eserlerle katkı sağlanmıştır (Mamur Yılmaz, 2020, s. 183).

Özgün baskı tekniklerini kullanan sanatçı, pek çok Türk Mitolojisi karakterini ve figürünü eserlerinde konu edinmiştir. Kullandığı bu figürlerden biri de “hayat ağaç” olmuştur. Bazı Türk inançlarında ve mitolojisinde bahsi geçen hayat ağacı motifini masalsı bir anlatım tarzıyla ele almaktadır. 1986’da “Ağaçlarla İlgili İnançlar” adlı bir kişisel sergi açmıştır (Mamur Yılmaz, 2020, s. 186).

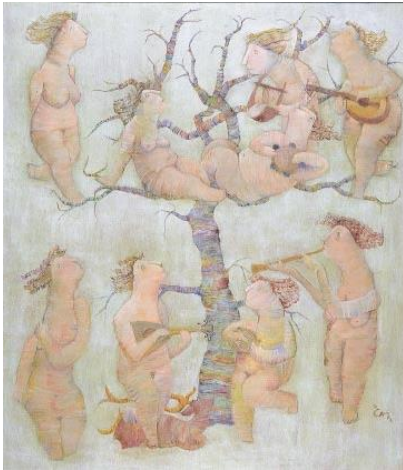
Hayat ağacı motifini mitolojik hikâyelerde anlatılan özellikleri ve beraberinde anılan figürlerle birlikte ele almıştır. Bunları eğlenceli ve fantastik bir dille tasvir etmiştir. Türk Mitolojisinde yer alan hayat ağacının dünyanın merkez oluşunu, şamanın evrenin katmanlarında yolculuk ederken merdiven görevi görmesini (Mamur Yılmaz, 2019, s. 3849), dallarındaki Ak kızları, doğmamış ruhların kuş biçiminde dallarında bulunmasını resimlerinde masalsi bir biçimde ele almıştır (Resim 5, 6, 7, 8) (Hacısüleymanoğlu & Yılmaz, 2022, s. 10).

Resim 5. Can Göknil, Ağaç (Hayat Ağacı, altında Ak-Ana oturuyor), 1995, Tuval Üzeri Akrilik Boya, 70x70 cm
Kaynak: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/1994-1997-yaratilis-efsaneleri/hayat-agaci/> (08.05.2020)

Resim 6. Can Göknil, Hayat Ağacı ve Şah Mar

Kaynak: <https://cangoknil.com/wp-content/uploads/2014/04/89-hayat-agaci-ve-sah-mar.jpg> (08.05.2020)

Resim 7. Can Göknil, Ak Kızlar (Tanrı Ülgen'in 9 kızı), 1996, Tuval Üzerine Akrilik, 105x95 cm
Kaynak: https://uqusturk.files.wordpress.com/2011/06/08_cg_b.jpg (08.05.2020)

Resim 8. Can Göknil, Ak Kızlar, 2001, Tuval Üzerine Akrilik,

Kaynak: <https://cangoknil.com/tr/portfolio/2001-ak-kizlar-kara-kizlar/> (08.05.2020)

3.2. Aydın Ayan

1953 Trabzon-Çaykara doğumlu olan sanatçı resim eğitimini 1972'de girdiği İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Resim Bölümünde almıştır. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Neşet Günel, Neşe Erdok, Mehmet Gülerüz gibi ressamlardan ders almıştır. Bu ressamların da etkisi ile Anadolu kültürüyle ilgilenmiştir (Giray, 1999, s. 14). Eleştirel gerçekçi üslubuyla çağdaş Türk ressamlarından olan Aydın Ayan, Anadolu insanının geçirdiği değişimleri toplumsal sorunları, sancılı süreçleri resimlerinde konu edinmiştir. Toplumsal, kültürel, ekolojik ve politik konuları resimlerinde işlerken aynı zamanda dönemsel toplum özelliklerini, figürleri ve kültürel öğeleri işlediği için resimleri belgesel nitelik de taşımaktadır (Akdoğanoglu & Yayan, 2021, s. 487).

Resim 9. Aydın Ayan “Bir Memleketin Simgesel Portresi”, 1980, Tüyb, 160x100 cm
Kaynak: (Giray, 1999, s. 107).

Sanatçının sembol anlatımlarından biri de mezar taşlarıdır. Birçok resimde mezar taşları öne çıkmakta ve bunlar ölümün temsili olması yanı sıra başka yan anlamlar barındırdığı şeklinde de yorumlanmaktadır (Yılmaz A. H., 2016, s. 267). Özellikle “Bir Memleketin Simgesel Portresi” adlı eserinde mezar taşları ön plandadır (Resim 9). Bu resim, sanatçının Anadolu kültürünün plastik bir değeri olan mezar taşlarını incelediğini ve üzerindeki motiflerine kadar tüm detaylarıyla işlediğini göstermektedir (Giray, 1999, s. 106). Mezar taşlarında birçok motif kullanılmasına rağmen, sanatçının bu resimde, özellikle hayat ağacı motifini kullanması dikkat çekmektedir. Eserde, ölüm ve yaşam konusu simgesel olarak işlenmiştir. Mezar taşları, ölümü temsil ederken yerde yatan çocuk ise yeniden doğuşu simgelediği düşünülmektedir (Akdoğanlı & Yayan, 2021, s. 478). Ölüm ve yeniden dirilme konusunun bu kadar vurgulandığı bir resimde hayat ağacı figürünün kullanılması, hayata ağacının Türk geleneklerinde âlemler arasında geçişi sağlayan kutsal ağaç olarak kabul edilmesi ve ölüm sonrası yolculuğun simgesi olmasındandır. Bu bağlamda, sanatçının resimlerinde sembolizm unsuru olarak geleneksel simgeleri kullandığı, bu resimde de hayat ağacı motifini resimdeki konuyu vurgulamak amacıyla seçtiği görülmektedir.

3.3. Mustafa Pilevneli

1940 doğumlu olan sanatçı, 1957’de Tatbiki Güzel Sanatlar Okuluna girmiş ve Dekoratif Resim Bölümü’nde eğitim almıştır. Resmin yanında gravür, seramik ve emaye işleriyle de pek çok sergi açmıştır (Turkish Paintings, 2022).

Pilevneli de resimlerinde Anadolu mitolojik konularını ve İstanbul, Ege kıyılarını ele almıştır.

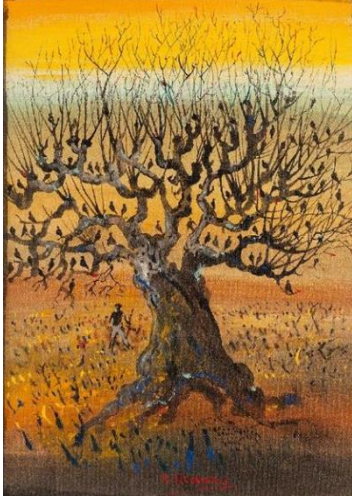
“Ülkenin kültürünü tanımadan insan ve doğa ilişkileri hakkında gözlem yapmadan, yaratıcı bir senteze varmak mümkün değildir” diyen Pilevneli, bu doğrultuda Anadolu kültürünü incelemiş ve bu kültüre ait figürleri, kendi yorumuyla resimlerinde kullanmıştır (Kıyar, 2012, s. 361).

Resim 10. Bilinmeyen Selçuklu Ustalarından Şanına, Gravür baskı, Mustafa Pilevneli, 1973, 50x57 cm
Kaynak: (Kelam, 2019, s. 44)

Sanatçının eserlerinde kullandığı figürlerden biri de hayat ağacı olmuştur. Hayat ağacı motifini Selçuklu Sanatında kullanılış biçimiyle ele aldığı “Bilinmeyen Selçuklu Ustalarından Şanına” adlı gravür çalışması üç kısımdan

oluşmakta ve ortadaki bölümde iki tarafta Türk kültürünün simgesel elemanlarından olan servi ağacı, yanlarındaki bölümlerde ise yine Türk mitolojisinin kutsal ağacı olan hayat ağacı motifi Selçuklu sanatında kullanılan biçimiyle yer almıştır. Hayat ağacı motiflerinin üzerinde ise kadın başlı siren motiflerinin ele alındığı görülmektedir (Resim 10) (Başkan, 2007, s. 100).

Resim 11. Ağaç, Mustafa Plevneli, 1978
Kaynak: (Kelam, 2019, s. 45)

Yine “ağaç” adlı çalışmasında da ağaç figürünün ele alınış biçimi hayat ağacı simgesinin anlamını vurgular şekildedir (Resim 11) (Kelam, 2019, s. 45). Dallarındaki kuşlar, sol tarafındaki insan figürünün yanında ulu ve ihtişamlı görünümü, resmin üst kısmında sıcak renkler kullanılarak güneşi ve göğü, alt kısmında ise koyu renklerle yeraltı âleminin karanlığını hissettirmesi ve ağacın bu katmanların arasında bağ kuran elaman olarak resmin tüm alanlarını kaplayacak şekilde ele alması, hayat ağacı motifinin anlamlarını barındırmaktadır. Pek çok eserinde de ağaç figürünü aynı ihtişamlı ele alınmış, adeta hayat ağacının ululuğunu vurgulanmıştır (Resim 12).

Resim 12. "Hayat Ağacı" Ahşap Panel Üzeri Akrilik Boya, 1982, 140x160 cm

Kaynak:<https://www.devmuzyede.com/urun/2473191/mustafa-pilevneli-hayat-agaci-ahsap-panel-uzeri-akrilik-boya-1982-140x160> (10.04.2022)

4. SONUÇ

Hayat ağacı motifi Türklerde, özellikle ölüm kültü ile ilgili geleneklerde önemli yere sahiptir. Gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı evrenini yani hayatın bütünü temsil etmektedir. Bu inanış gerek İslam öncesi gerekse de İslam sonrası önemini korumuş ve simgeye dönüşerek yüzey süslemelerinde bolca kullanılmıştır. Bu kullanım alanlarından biri de mezar taşları olmuştur.

İmranlı yöresi köylerinde alevi inancının yaygın olduğu görülmektedir. Alevi kültürü eski Türk geleneklerinin korunup günümüze kadar yaşatılması konusunda önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bu yöredeki mezar taşları da bizlere bu anlamda zengin somut veriler sunmaktadır. Hayat ağacı motifi de en fazla ve çeşitli biçimlerde kullanılan motiflerden olmuştur. Stilize biçimlerde ve daha realist olarak ele alınış biçimleri görülmektedir. Bu biçimler taş işleme tekniğinin imkânları ve mezar taşının formuna göre şekil almıştır. Yöre insanı bu mezar taşlarında kullanılan hayat ağacı motiflerinin anlamını unutmuş olsa da adet olarak bu kültürü yaşatmaya devam etmektedir.

Hayat ağacı, çağdaş Türk resim sanatında da kullanılan bir figür olmuştur. Gelenekselden çağdaş yorum oluşturan sanatçılar tarafından ele alınmıştır. Bunlardan Bedri Rahmi Eyüboğlu hayat ağacını soyutlama tekniğiyle ele alırken, Can Göknil daha realist üslupta ve illüstrasyon tekniğinde uygulamalar yapmıştır. Aydın Ayan ise genellikle Anadolu ölüm kültürünü ele alırken mezar taşları üzerindeki hayat ağacı motifini de vurgulamıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere hayat ağacı çağdaş Türk resim sanatının zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. İmranlı yöresi mezar taşlarında bulunan hayat ağacı motifleri de bu bağlamda ele alınarak Türk çağdaş resim sanatının zenginleşmesine katkı sağlayabilecek potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaç, S., & Sakarya, M. (2015). Hayat Ağacı Sembolizmi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 1(1), 1-14.
- Akdoğanoglu, E., & Yayan, G. (2021). Sanat ve İletişim Bağlamında Aydın Ayan'ın Sanat Görüşü ve Eserlerinin Çözümlemeleri. Kesit Akademi Dergisi, 7(28), 465-490.
- Alp, K. Ö. (2009). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş, Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Arslan, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1(1), 59-71.
- Aydoğdu, A. (2011). 19. yüzyılda İstanbul'daki bazı hazirelerdeki (sur içi bölgesi) mezar taşlarında kullanılan motiflerin analizi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başbuğ, Z. (2018). Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun İki Eserinde Bulunan Türk Kültürü İmgeleri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 201-208.
- Başkan, S. (2007). Türk Resmine Yansıyan Tarih ya da Tarihselcilik Arayışları. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 91-110.
- Bayramoğlu, M. (2013). 20. Yüzyıl Türk Resim Sanatında Geleneksel Türk Sanat Örneklerinin Etkisi.Kalemişi,1(2),1-40.
- Belç, İ. (2018). Koçgiri Aşireti'nde Ölüler Anma Ritüelleri, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Budak, A. (2020). Kültürel Belleğin Yinelenmesi: Kayseri'de Koçgiri Aşireti'nin Yerleştiği Köylerde Bezemeli Mezar Taşları. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi(95),277-299.
- Çavuşoğlu, H. (2000). Düünden Bugüne İmranlı ve Koçgiri Tarihsel Bir İnceleme, Simat Ltd.Şti., Ankara.
- Çoruhlu, Y. (2013). Erken Devir Türk Sanatı İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul:
- Demir, R. (2002). İmranlı'nın Sosyo-Kültürel ve Dini Yapısı Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Etikan, S. (2015). Seccade Halılarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri. ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 545-563, Ankara.
- Giray, K. (1999). Aydın Ayan, Türkiye İş Bankası, İstanbul.
- Gökbel, A. (2003). İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(1), 1-19.
- Hacısüleymanoğlu, D. S., & Yılmaz, M. (2022). Can Göknil'in Eserlerindeki Şamanist Etkiler. Sanat ve İnsan , Kadın Gözünden Sanat ve İnsan” Özel Sayısı, 47-58.
- Haseki, M. (1976). Plastik Açından Türk Mezar Taşları, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul.
- Hassan, Ü. (2015). Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- İmranlı Kaymakamlığı, (2020). İmranlı'nın Kültür Hazinesi Çınarlardan Asırlık Hikayeler MANİLER-TÜRKÜLER-OYUNLAR, Sivas Valiliği, Sivas.
- İşık, R. (2004). Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9(2), 89-106.

- Kalafat, Y. (1995). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Levent Ofset, İstanbul.
- Kelam, Ş. (2019). Türk Mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Kıyar, N. (2012). Kybele'nin Sanat Nesnesi Olarak Kullanımı. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(6), 355-371.
- Koçarslan, K. (2013). Tarihi Süreç İçerisinde Koçgiri-Türkmen Aşiretleri, Can Yayınları, İstanbul.
- Mamur Yılmaz, E. (2019). Can Göknil'in Özgün Baskı Resimlerindeki Türk Mitolojisi İmgeleri. Turkish Studies, 14(7), 3841-3857.
- Mamur Yılmaz, E. (2020). Can Göknil'in Türk Resim Heykel Sanatına Katkıları. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(100), 180-197.
- Mengeş, G. (2012). Ağaç Sembolünün Tarihsel Gelişim İçerisinde Türk Resim Sanatına Yansıması ve Cumhuriyet Dönemi Türk Resminin Ağaç Sembolü Üzerinden İrdelenişi, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Ocak, A. Y. (2010). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi I (Cilt I), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Sağiroğlu, A. (2005). Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, (T. Çoruhlu, Dü.) Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, 7(1), 357-373
- Sevin, E. (1996). Bezemenin Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Resimlerindeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Sevindik, İ., Okur, A., & Uğurlu, F. (2019). Mitolojik Unsurları Kullanan Sanatçıların Çağdaş Türk Resmine Olan Katkıları. İdil Dergisi, 58, 772-783.
- T.C. İmranlı Kaymakamlığı. (2012). Sivas: İmranlı Kaymakamlığı, 05.04.2022 tarihinde <http://www.imranli.gov.tr/tarihce> adresinden alındı
- Turkish Paintings. Görsel Sanatçılar Ansiklopedisi, Usta Türk Sanatçıları, SanatçıDetayı: 05.04.2022 tarihinde https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=235 adresinden alındı
- Uhri, A. (2010). Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi. İzmir: Ege Yayınevi.
- Yılmaz, A. H. (2016). Türklerde Ölüm Anlayışının Çağdaş Türk Resminde Göstergebilimsel Açından İncelenmesi. İdil Dergisi, 5(20), 249-274.